

ΕΝΟΤΗΤΑ 13

ΑΠΟΔΟΣΗ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- [Γλαύκ.] Έπειτα, θα αδικήσουμε αυτούς, είπε, και θα τους κάνουμε να ζουν χειρότερα, ενώ τους είναι δυνατό να ζουν καλύτερα;
- [Σωκρ.] Ξέχασες πάλι, φίλε μου, είπα εγώ, ότι ο νόμος δε φροντίζει γι' αυτό, δηλαδή πώς θα ευτυχήσει στην πόλη υπερβολικά μια οποιαδήποτε κοινωνική ομάδα, αλλά αναζητάει τρόπο για να πραγματοποιηθεί αυτό για ολόκληρη την πόλη, ενώνοντας τους πολίτες σε αρμονικό σύνολο με την πειθώ και με τον εξαναγκασμό, κάνοντάς τους να μοιράζονται μεταξύ τους την ωφέλεια που μπορεί ο καθένας να συνεισφέρει στο σύνολο και δημιουργώντας ο ίδιος τέτοιους πολίτες μέσα στην πόλη, όχι για να τους αφήνει να τραβά [στρέφεται] ο καθένας όπου θέλει, αλλά για να τους χρησιμοποιεί ο ίδιος ως δεσμό που διαφυλάσσει την πόλη ενωμένη.
- [Γλαύκ.] Αλήθεια, είπε. Πραγματικά το είχα ξεχάσει.
- [Σωκρ.] Σκέψου τώρα, Γλαύκωνα, είπα, ότι δε θα αδικήσουμε όσους γίνονται φιλόσοφοι στην πόλη μας, αλλά δίκαια θα μιλήσουμε προς αυτούς, αν τους αναγκάζουμε να φροντίζουν και να φυλάνε τους άλλους.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

1. Λόγος – έργο

Οι αρχαίοι Έλληνες είχαν πολύ έντονη την αντίληψη ότι λόγος και έργα πρέπει να συμβαδίζουν. Ούτε ο Πλάτωνας απορρίπτει αυτή την ανάγκη σύζευξης, απλώς φαίνεται πως θέλει η κατάκτηση της θεωρίας να προηγείται ώστε να αξιοποιηθεί στη συνέχεια η πρακτική εφαρμογή της.

2. Το θέμα αποσπάσματος

Το θέμα του αποσπάσματος είναι ο ηθικός εξαναγκασμός των φιλοσόφων να αναλάβουν τη διακυβέρνηση της πόλης.

3. Δομή αποσπάσματος

- Ο Γλαύκωνας υποστηρίζει ότι είναι άδικο για τους φιλοσόφους να εξαναγκάζονται από το νόμο να υποβαθμίζουν την ποιότητα της ζωής τους προκειμένου να αναλάβουν την εξουσία, παρά τη θέλησή τους.
- Ο Σωκράτης αναιρεί τη θέση του Γλαύκωνα ως εξής:

- ✎ Ο νόμος ενδιαφέρεται για την ευδαιμονία του συνόλου
- ✎ Ο νόμος συγκροτεί τους πολίτες σε αρμονικό σύνολο [με την πειθώ, τον εξαναγκασμό, τη βία] + τους οδηγεί ώστε να συνεισφέρουν όλοι στο κοινό καλό + δημιουργεί πολίτες με σκοπό να τους χρησιμοποιεί για τη συνοχή της πόλης
- Δε θα αδικούνται οι φιλόσοφοι, όταν εξαναγκάζονται να κυβερνούν

4. Η απορία του Γλαύκωνα και η θέση του Σωκράτη

Ο Γλαύκωνας διατυπώνει την άποψη, σχετικά με όσα έχουν λεχθεί, ότι θα είναι άδικο για τους φιλοσόφους να τους εξαναγκάσουμε να εγκαταλείψουν με τη βία την ευδαιμονία που έχουν στον επάνω κόσμο, για να κατεβούν στη σπηλιά και να αναλάβουν πρακτικά – πολιτικά καθήκοντα, στερώντας τους έτσι την ευτυχία και αναγκάζοντάς τους να μη ζουν καλά. Η ενασχόλησή τους με την πολιτική θα υποβαθμίσει τη ζωή τους καθώς θα χρειαστεί να συγκρουστούν με άνομα συμφέροντα και θα εκτεθούν σε κινδύνους. Ο Γλαύκωνας, λοιπόν, αντιμετωπίζει τους πολίτες ως άτομα και το δίκαιο και το άδικο απόλυτα, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε σκοπιμότητα. Το κριτήριό του είναι το ατομικό συμφέρον και η απώλεια της προσωπικής ευτυχίας, κάτι που θεωρεί εντελώς άδικο για τους φιλοσόφους.

Αντίθετα, ο Σωκράτης προσπαθεί να τους αποδείξει πως αυτός ο εξαναγκασμός δε θα είναι αδικία, απεναντίας, θα είναι δίκαιη αξίωση, αφού θα συμβάλλει στην ευδαιμονία όλων γενικά των κοινωνικών ομάδων και των πολιτών. Η Πολιτεία που οραματίζεται ο Πλάτωνας δε στοχεύει στην ευδαιμονία μιας κοινωνικής ομάδας, αλλά στο σύνολο των πολιτών. Για να ενισχύσει μάλιστα αυτή τη θέση, ο Σωκράτης αναφέρει και τους τρόπους με τους οποίους το πετυχαίνει αυτό ο νόμος. Αυτοί οι τρόποι είναι α)η συγκρότηση των πολιτών σε αρμονικό σύνολο, β)η συνεισφορά όλων στο κοινό καλό και γ)η χρησιμοποίηση των πολιτών για τη συνοχή της πόλης. Οι φιλόσοφοι λοιπόν θα υποχρεωθούν να αναλάβουν την εξουσία με την πειθώ, αλλιώς με τον εξαναγκασμό. Ο Σωκράτης, επομένως, βλέπει το δίκαιο και το άδικο από τη σκοπιά του καλού του συνόλου και υπό το πρίσμα της σκοπιμότητας. Το κριτήριό του είναι το συλλογικό συμφέρον, το οποίο υπερέχει του ατομικού ή του ταξικού. Η οπτική του είναι κοινωνιοκεντρική πιστεύοντας πως όλα πρέπει να κατατείνουν στην ευδαιμονία της κοινωνίας και όχι των ατόμων.

Ο συλλογισμός του Σωκράτη θα μπορούσε να περιγραφεί ως εξής: αυτό που υπηρετεί την ευδαιμονία της κοινωνίας είναι δίκαιο. Ο εξαναγκασμός των φιλοσόφων υπηρετεί την ευδαιμονία της κοινωνίας, επομένως ο εξαναγκασμός των φιλοσόφων είναι δίκαιος.

Είναι γεγονός ότι η ενασχόληση των φιλοσόφων με τη διακυβέρνηση της πολιτείας θα συμ-

βάλει στην επίτευξη της ευδαιμονίας του συνόλου, αφού με το ήθος και τη δικαιοκρισία τους θα συμβάλλουν στην επίτευξη της κοινωνικής γαλήνης και θα ενισχύσουν τους κοινωνικούς δεσμούς. Παράλληλα, με τη σοφία τους, τη γνώση της αλήθειας, θα είναι σε θέση να επιλύσουν τα προβλήματα της κοινωνίας ώστε να αξιοποιηθούν όλες οι υπάρχουσες δυνάμεις. Επομένως, με την αλληλεγγύη, την ενότητα, τη γαλήνη θα επιτευχθεί η ευτυχία του συνόλου. Άρα ο εξαναγκασμός των φιλοσόφων, αφού θα υπηρετήσει έναν ανώτερο σκοπό, είναι δίκαιος.

5. Αξιολόγηση της πρότασης του Σωκράτη

Ο Σωκράτης υποστηρίζει ότι δεν είναι αδικία για τους φιλοσόφους να αναγκαστούν από το νόμο να εγκαταλείψουν τον επάνω κόσμο για να επιστρέψουν στη σπηλιά και να αναλάβουν τη διακυβέρνηση της πολιτείας. Αυτό το συμπέρασμα του Σωκράτη δεν είναι ακαταμάχητο και πειστικό, γιατί δεν απορρέει από λογική αναγκαιότητα: δεν μπορούμε να προβάλουμε ή να υιοθετήσουμε κάτι ως δίκαιο, απλώς και μόνο επειδή αποβλέπει στο κοινό καλό, δηλαδή στην ωφέλεια του συνόλου, ενώ παράλληλα βλάπτει μια μερίδα πολιτών. Εξάλλου, το αδύνατο αυτό σημείο του συλλογισμού το παρατήρησε πρώτος ο Αριστοτέλης (Πολιτικά 1264b) υποστηρίζοντας ότι ενώ ο Σωκράτης αφαιρεί από τους φύλακες την ευδαιμονία, ταυτόχρονα ισχυρίζεται ότι ο νομοθέτης οφείλει να κάνει ευτυχισμένη όλη την πόλη, πράγμα αδύνατο, αφού κάποιοι (λίγοι ή πολλοί) δε θα είναι ευτυχισμένοι. Στο συλλογισμό, επομένως, του Σωκράτη υπάρχει αντίφαση αφού από τη μια υποστηρίζει ότι μέλημα του νόμου είναι η ευτυχία του συνόλου, από την άλλη όμως δέχεται μια κοινωνική τάξη, οι φιλόσοφοι, να θυσιάσει την ευτυχία της για χάρη του συνόλου.

Επίσης, τίθεται ένα ζήτημα ως προς την αποσαφήνιση του όρου «συλλογικό συμφέρον». Το επιχείρημα του Σωκράτη είναι η υπεροχή του συλλογικού συμφέροντος έναντι του ατομικού. Πολλές φορές όμως το συλλογικό συμφέρον ταυτίζεται με το κομματικό, το κυβερνητικό ή το ταξικό. Η ιστορική καταγραφή έχει να επιδείξει πολλούς τύραννους, οι οποίοι επικαλέστηκαν το συλλογικό συμφέρον για να εξοντώσουν τους πολιτικούς τους αντιπάλους. Πολλοί επιστήμονες και αγωνιστές εξοντώθηκαν ως μάγοι και προδότες στο όνομα του κοινού καλού. Ένας νόμος, λοιπόν, που θεσπίζεται στο όνομα του συλλογικού συμφέροντος, πρέπει να ελεγχθεί αν υπηρετεί αυτό το συμφέρον ή απλώς τις επιδιώξεις της άρχουσας τάξης. Η θέση του Σωκράτη, επομένως, γίνεται δεκτή υπό όρους και όχι ανεπιφύλακτα. Ασφαλώς ο φιλόσοφος ήταν ειλικρινής για το τι εννοούσε με τον όρο συλλογικό συμφέρον, οι εκάστοτε όμως κυβερνήτες και νομοθέτες δεν είναι πάντα ειλικρινείς.

Εκτός από τα παραπάνω, όμως, ο εξαναγκασμός των φιλοσόφων είναι και ηθικά ανεπίτρεπτος, τουλάχιστον αν τον αξιολογούσαμε με σύγχρονα κριτήρια. Στην αρχαιότητα η αξία της ατομικής ελευθερίας δεν είχε την ίδια θέση που έχει σήμερα. Για μας είναι σαφές ότι ο νόμος δεν

επιτρέπεται να παραβιάζει τα ατομικά δικαιώματα και τις ατομικές ελευθερίες. Το χρέος προς τους άλλους (όπως η ενασχόληση των φιλοσόφων με τη διακυβέρνηση) είναι υπόθεση εσωτερικής ελευθερίας. Γι' αυτό δεν μπορεί να επιβάλλει στους πνευματικούς ανθρώπους – και σε κανέναν άνθρωπο γενικά – την κοινωνική προσφορά και την αγάπη προς το σύνολο. Η σύγχρονη κοινωνία αυτήν τη συμπεριφορά του νόμου θα τη θεωρούσε αυταρχική, καθαρά φασιστική, και προσιδιάζουσα μόνο σε ολοκληρωτικά καθεστάτα.

Πρέπει όμως να αναγνωρίσουμε ότι και ο ίδιος ο Πλάτωνας στη συνέχεια του λόγου (520b) θεωρεί άδικο τον εξαναγκασμό των φιλοσόφων στις άλλες κοινωνίες, και μόνο στα πλαίσια της ιδανικής πολιτείας τον θεωρεί δίκαιο. Συγκεκριμένα, λέει ότι στις άλλες πολιτείες, επειδή οι φιλόσοφοι είναι αυτοδημιούργητοι, δεν είναι δίκαιο να εξαναγκάζονται να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στη διακυβέρνηση της πολιτείας. Ενώ στην ιδανική πολιτεία οι φιλόσοφοι οφείλουν την ανατροφή τους και την επιμελημένη παιδεία τους στην ίδια την πολιτεία. Γι' αυτό είναι δίκαιο να υποχρεώνονται να μοιράζονται τις κυβερνητικές ευθύνες. Άρα, ο καταναγκασμός των φιλοσόφων είναι έκφραση ευγνωμοσύνης προς την τροφή τους, την κοινωνία. Εξάλλου, ο Πλάτωνας δίνει έμφαση στη διαμόρφωση του κατάλληλου ήθους, ώστε η προσφορά προς το σύνολο να είναι περισσότερο εθελούσια, εσωτερική επιλογή, και λιγότερο νομικός καταναγκασμός.

6. Η τριπλή λειτουργία του Νόμου για την επίτευξη της ευδαιμονίας του συνόλου

Ο Σωκράτης στην απάντησή του στην ένσταση του Γλαύκωνα προσωποποιεί τον Νόμο και του αποδίδει τρεις βασικές λειτουργίες του με τις οποίες επιδιώκεται η ευδαιμονία της πόλης. Χρησιμοποιεί τρεις μετοχές «συναρμόττων, ποιῶν και ἐμποιῶν» για να καταδείξει τρεις αδιαπραγμάτευτες λειτουργίες – προϋποθέσεις για την ύπαρξη και την ευδαιμονία της πόλης.

α. «συναρμόττων τοὺς πολίτας πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκη»

Με το πρώτο μετοχικό σύνολο ο Πλάτωνας προβάλλει την κοινωνική λειτουργία του Νόμου, καθώς επιδιώκεται η κοινωνική συναρμογή των πολιτών. Ο Πλάτωνας συχνά κάνει λόγο για την αναγκαιότητα της αρμονίας τόσο στα μέρη της ψυχής, με την υποταγή του κατώτερου μέρους στο ανώτερο (το «ἐπιθυμητικόν» πρέπει να υποτάσσεται στο «θυμοειδές» και το τελευταίο στο «λογιστικόν»), όσο και στις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους. Μόνο αν επιτευχθεί αυτή η αρμονία, θα οδηγηθούν οι πολίτες στη δικαιοσύνη, στην ομαλή συμβίωση μέσα στην πόλη και κατ' επέκταση στην ευδαιμονία. Αν όμως ο πολίτης είτε από φιλαυτία είτε από ματαιοδοξία είτε από αδυναμία κρίσης δεν είναι σε θέση να οριοθετήσει τον τομέα της δραστηριότητάς του, τότε τουλάχιστον θα πρέπει να

συμμορφώνεται προς τις υποδείξεις του εμπειρότερου, του σοφότερου, του σωφρονέστερου (βλέπε εισαγωγή σχολικού εγχειριδίου).

Έτσι, ο νόμος, προκειμένου να πείσει τους πολίτες να υπακούουν σ' αυτόν, ώστε να επέλθει η κοινωνική αρμονία, χρησιμοποιεί τα εξής μέσα: την **πειθώ** και τη **βία** (Πλάτων, Νόμοι, 722b: ο άριστος νομοθέτης συνδυάζει την πειθώ με τη βία). Ο νόμος εναρμονίζει τους πολίτες χρησιμοποιώντας την πειθώ, την εκούσια δηλαδή υπακοή των πολιτών στις επιταγές του, και τον εξαναγκασμό, δηλαδή τη δύναμη των κυρώσεων που διαθέτει.

Με την **πειθώ**, με τη χρήση, δηλαδή, λογικών επιχειρημάτων, την προβολή υγιών προτύπων και με την παιδεία οφείλουν οι πολίτες να συνειδητοποιήσουν τον κοινωνικό τους ρόλο, να παραμερίσουν το προσωπικό τους συμφέρον και να προσφέρουν αλληλοβοηθούμενοι ό,τι είναι δυνατόν στην πολιτεία. Η μέθοδος αυτή απευθύνεται κυρίως στους πεπαιδευμένους πολίτες.

Υπάρχουν, όμως, πολίτες και μέλη της κοινωνίας, οι οποίοι δεν πείθονται με τον λόγο. Σ' αυτούς επιβάλλεται η **βία**. Πρόκειται για τον καταναγκασμό που ορίζεται από τον νόμο και δεν επιβάλλεται τυραννικά, αυταρχικά. Η μέθοδος αυτή απευθύνεται, κυρίως, στον «ἄπειρον παιδείας ὄχλον», στον οποίο ο φιλόσοφος-νομοθέτης την εφαρμόζει, αλλά επιβάλλει και στους πολίτες, αν εκείνοι πολυπραγμονούν, καταναγκαστικά, υποχρεωτικά μέτρα για τη συμμόρφωσή τους στο πνεύμα της δικαιοσύνης, όπως και στους πεπαιδευμένους, που δεν έχουν συνειδηθεί με την πειθώ, και στους άρχοντες, που είναι υποχρεωμένοι να ζουν με λιτότητα και ευσυνειδησία, ώστε να εκλείψει η διαφθορά από τον δημόσιο βίο. Αυτός ο λιτός και ευσυνειδητός τρόπος ζωής αναφέρθηκε και στην εισαγωγή του βιβλίου μας: τόσο οι φύλακες όσο και οι φιλόσοφοι-βασιλείς στο πλαίσιο της ιδανικής πολιτείας δεν έχουν προσωπική περιουσία, πολυτελείς κατοικίες, ούτε καν οικογένεια, για να είναι απερίσπαστοι στο λειτούργημά τους. Είναι φανερό, λοιπόν, ότι ο νόμος οφείλει να αποβλέπει στην ευδαιμονία όλης της πόλης και να υποχρεώνει τους Αγαθούς να ασκήσουν την εξουσία.

Η πειθώ ασφαλώς είναι προτιμότερο μέσο, διότι στοχεύει στην εκούσια συμμόρφωση του ατόμου. Είναι το μέσο που ταιριάζει σε υπεύθυνους, ελεύθερους πολίτες και σε δημοκρατικές κοινωνίες. Για να υπάρξει η πειθώ όμως απαιτούνται δύο προϋποθέσεις: ο νόμος να είναι δίκαιος και ο πολίτης να έχει οικειοποιηθεί τους ηθικούς κανόνες που διέπουν την κοινωνική συμπεριφορά και τις κοινωνικές σχέσεις. Ο Πλάτωνας φαίνεται ότι προτιμά το πρώτο μέσο, την πειθώ, γιατί οδηγεί στη διαπαιδαγώγηση των πολιτών, στη διαμόρφωση ηθικής συμπεριφοράς και, επομένως, στην εκούσια συμμόρφωση του ατόμου.

β. «ποιῶνμεταδιδόναι ... ὠφελεῖν»

Με το δεύτερο μετοχικό σύνολο ο Σωκράτης αποδίδει στον Νόμο οικονομική λειτουργία. Ο Νόμος κατοχυρώνει μια από τις βασικές ιδρυτικές αρχές της πόλης, τον καταμερισμό της εργασίας, με τον οποίο κατακτάται η αυτάρκεια. Έτσι, αν το άτομο είναι φύσει ενδεές, με την κοινωνική του συναρμογή γίνεται αύταρκες χάρη στην αυτάρκεια που αποκτά η κοινότητα με τον καταμερισμό της εργασίας. Οι εργασίες κατανέμονται σε κάθε πολίτη με βάση τις ικανότητές του, ώστε ο καθένας να στρέφει την προσοχή του όχι μόνο στην ικανοποίηση των δικών του αναγκών, αλλά και στις ανάγκες των συμπολιτών του, με στόχο το κοινό όφελος και την ευδαιμονία. Έτσι, μεταξύ των πολιτών καλλιεργούνται σχέσεις συνεργασίας, αλληλοβοήθειας, αλληλοπροσφοράς και αλληλεγγύης.

γ. «καὶ αὐτὸς ἐμποῶν ... ἐπιτὸν σὺνδεσμῶν τῆς πόλεως»

Με το τρίτο μετοχικό σύνολο δηλώνεται η παιδαγωγική και πολιτική λειτουργία του Νόμου, ο οποίος έχει χρέος να διαπλάθει ανθρώπους ικανούς και άξιους να διατηρούν τη συνοχή της πόλης. Για να γίνει αυτό, χρειάζεται ο Νόμος από τη μια να περιορίσει την ατομική επιθυμία, ώστε να τιθασευτεί η βούληση από τον Λόγο, και από την άλλη να κατευθύνει την πολιτική κοινωνικοποίηση των ανθρώπων. Συνεπώς, ο Νόμος υπηρετεί τον τελικό σκοπό της ευδαιμονίας του συνόλου και επιχειρώντας να υπαγάγει την ατομική επιθυμία στην αναγκαιότητα της κοινωνικής συναρμογής και της πολιτικής ευταξίας. Προς αυτή την κατεύθυνση ο Νόμος καλλιεργεί την κοινωνικότητα και ακόμη περισσότερο αναδεικνύει τους αγαθούς πολίτες σε πολιτικούς ηγέτες που επιφορτίζονται με τη διατήρηση της συνοχής της πόλης. Τέλος, ο νόμος θέτει όρια και περιορισμούς στη συμπεριφορά των πολιτών, αλλά και των φιλοσόφων-βασιλέων, ώστε να μην παρεκτρέπονται και διαταράσσουν τη συνοχή της πόλης.

7. Η απροθυμία των φιλοσόφων να αναλάβουν την εξουσία

Ο Πλάτωνας υποστηρίζει ότι κανένα από τα σύγχρονά του πολιτεύματα δεν είναι ορθό και επομένως οι πόλεις-κράτη δεν κυβερνιούνται σωστά και οι λαοί θα πάψουν να υποφέρουν, μόνο όταν αναλάβουν την πολιτική εξουσία εκείνοι που σωστά και γνήσια φιλοσοφούν, δηλαδή οι φωτισμένοι άνθρωποι, που έχουν γνωρίσει την αλήθεια στον κόσμο των ιδεών και κατέχουν την αληθινή γνώση. Η εναλλακτική λύση θα ήταν αν φιλοσοφήσουν αληθινά οι πολιτικοί ηγέτες. Επομένως, σύμφωνα με τον Πλάτωνα ή πρέπει οι φιλόσοφοι να γίνουν βασιλιάδες ή οι βασιλείς να γίνουν φιλόσοφοι (Όταν ο φιλόσοφος αναφέρεται στους βασιλείς εννοεί γενικά τους πολιτικούς ηγέτες, τους άρχοντες). Το πλατωνικό αυτό αίτημα θα γίνει καλύτερα κατανοητό, αν αναλογιστεί κανείς τα κριτήρια ή τα μέσα με τα οποία κατακτιέται συνήθως η εξουσία και τα οποία είναι η ανδρεία, ο πλούτος, η καταγωγή, η

ρητορική δεινότητα και δημαγωγική ικανότητα.

Οι φιλόσοφοι, όπως προαναφέρθηκε, είναι απρόθυμοι να αναλάβουν πολιτική εξουσία, επειδή δε θέλουν να εγκαταλείψουν την ευδαιμονία τους. Προστίθεται όμως και ένας άλλος λόγος, που είναι η έλλειψη των κυριότερων κινήτρων της πολιτικής, δηλαδή του προσωπικού συμφέροντος και των τιμών. Το μόνο που θα τους ανάγκαζε να αναλάβουν πολιτικές ευθύνες θα ήταν να αποφύγουν να εξουσιάζονται από κατώτερους τους· αλλά και τότε θα είχαν ως γνώμονα στην άσκηση της εξουσίας το συμφέρον των αρχομένων. Για τον Πλάτωνα οι φιλόσοφοι – βασιλείς είναι φωτισμένες προσωπικότητες, που διαθέτουν, εκτός από γνώσεις, πείρα ζωής, διοικητικές ικανότητες, ακέραιο χαρακτήρα και έχουν υψηλό αίσθημα ευθύνης και καθήκοντος. Τέλος, δε διαθέτουν περιουσία ούτε δημιουργούν οικογένεια, ώστε να είναι αδέκαστοι και απερίσπαστοι στην άσκηση του λειτουργήματός τους.

Για την απροθυμία να αναλάβουν την εξουσία θα μπορούσε να δοθεί και η ερμηνεία ότι διστάζουν να αναλάβουν πολιτικά καθήκοντα όσοι έχουν συναίσθηση της μεγάλης ευθύνης και των δυσχερειών που συνεπάγεται η άσκηση της εξουσίας. Αυτή όμως η στάση δείχνει ακριβώς την καταλληλότητα αυτών των προσώπων για την άσκηση της εξουσίας, γιατί προεξοφλεί την ευσυνειδησία και την εντιμότητα με την οποία θα ασκούσαν την εξουσία.

8. Η αλληγορία του σπηλαίου και η δικαιοσύνη

Το θέμα της Πολιτείας είναι η λειτουργία της δικαιοσύνης στα πλαίσια του ιδανικού πολιτεύματος. Η αλληγορία του σπηλαίου λοιπόν εντάσσεται μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, αφού σ' αυτό το απόσπασμα επισημαίνεται η κύρια αποστολή της πολιτείας που είναι η εξασφάλιση της ευτυχίας όλων των πολιτών, κάτι που μπορεί να το πετύχει μόνο ο δίκαιος νόμος.

Η γνώση και γενικότερα η παιδεία συνδέονται με τη δικαιοσύνη, καθώς είναι απαραίτητα στοιχεία προκειμένου ο άνθρωπος να απαλλαγεί από τα δεσμά του και να ζήσει μια ζωή ανώτερη και ποιοτικότερη. Η δικαιοσύνη, λοιπόν, κατέχει τη σημαντικότερη θέση στη νέα πολιτεία που οραματίζεται ο Πλάτωνας. Οι μόνοι που μπορούν να βοηθήσουν για την επικράτησή της είναι οι φιλόσοφοι, οι οποίοι κατορθώνουν να βγουν από το σπήλαιο και φωτισμένοι μπορούν να ελευθερώσουν και τους άλλους που ζουν στο δεσμωτήριο. Οι φιλόσοφοι όμως είναι απρόθυμοι να κατέβουν πάλι στο σπήλαιο και γι' αυτό πρέπει να πειστούν ή να εξαναγκαστούν.

1) «πειθοι τε και ανάγκη»: Πώς δικαιολογείται η χρήση βίας από το νόμο;

Η χρήση βίας δικαιολογείται από το νόμο, γιατί μέσα σε μια κοινωνία υπάρχουν άτομα που δεν πείθονται με το λόγο να εφαρμόσουν, όσα οι νόμοι της ιδεώδους πολιτείας διατάζουν. Η βία, λοιπόν, θα εξαναγκάσει τους απάιδευτους να πράξουν εκείνα που τους αναλογούν, ώστε η πολιτεία να οδηγηθεί στην πρόοδο. Γνωρίζουμε εξάλλου ότι ο Πλάτωνας δέχεται το φυσικό διαχωρισμό των ανθρώπων σε τάξεις. Η βία εφαρμόζεται κυρίως στον “άπειρον παιδείας όχλον”, αλλά αφορά και τους άρχοντες που είναι υποχρεωμένοι να διαβιούν με συγκεκριμένους κανόνες προκειμένου να εκλείψει η διαφθορά από το δημόσιο βίο και ο νεποτισμός.

2) Στα σχόλια του βιβλίου σας αναφέρεται ότι ο άριστος νομοθέτης κατά τον Πλάτωνα συνδυάζει την πειθώ με τη βία η οποία αφορά “τον άπειρον παιδείας όχλον”. Ποιες είναι οι δικές σας σκέψεις στο θέμα αυτό. Πρέπει να ασκείται βία;

Είναι γεγονός ότι δεν πρέπει να ασκείται βία μέσα σε ένα κράτος, μερικές φορές όμως ίσως κρίνεται αναγκαία. Θεωρητικά οι άνθρωποι μέσα από την παιδεία πρέπει να συνειδητοποιούν τον κοινωνικό τους ρόλο και τον προορισμό τους και να κάνουν αυτό που επιτάσσει η πραγματικότητα. Η ενσυνείδητη υπακοή στους νόμους εξάλλου επιλύει πολλά προβλήματα. Οι πολίτες αλληλοβοηθούνται, συμπράττουν και προσφέρουν στο κοινωνικό σύνολο, την προκοπή του οποίου βάζουν πιο πάνω από τη δική τους ατομική προκοπή. Υπάρχουν όμως πάντοτε κάποιοι στους οποίους δεν επιδρά εύκολα ο λόγος και η παιδεία κι αυτοί πρέπει να εξαναγκαστούν να τηρούν τους νόμους, αλλά και πάλι δύσκολο είναι να υποστηρίξουμε ότι πρέπει να ασκείται βία. Όσο οι κοινωνίες διέρχονται ηθική, πολιτική και κοινωνική κρίση τόσο περισσότερο μοιάζει αναγκαία η εφαρμογή βίας προκειμένου να διασφαλιστεί η τάξη μέσα σ’ αυτή. Το πρώτο μέλημα πάντως σε κάθε περίπτωση είναι η κατάλληλη διαπαιδαγώγηση των πολιτών και η προστασία της εύρυθμης λειτουργίας της πολιτείας.

3) Γιατί ο Σωκράτης (και ο Πλάτων) θεωρεί δίκαιο τον εξαναγκασμό των φιλοσόφων να φροντίζουν και να φυλάττουν τους άλλους; Ο ίδιος ο Πλάτων ακολούθησε τον ίδιο τρόπο ζωής;

Ο Σωκράτης θεωρεί ότι είναι ηθικό χρέος των φιλοσόφων να αναλάβουν την πολιτική εξουσία και να δημιουργήσουν καλά οργανωμένες πόλεις προς όφελος του συνόλου. Το ηθικό χρέος προκύπτει από το γεγονός ότι αυτοί μόνο προικίστηκαν απ’ τη φύση να μπορούν να ατενίσουν τον κόσμο των ιδεών, ότι είναι πλασμένοι για μια ανώτερη αποστολή. Είναι το ίδιο χρέος που έχουν

γενικά όλοι οι πνευματικοί άνθρωποι μέσα σε κάθε κοινωνία. Αν αυτοί δεν βοηθήσουν να κυβερνηθεί η πόλη σωστά, τότε οι πόλεις είναι καταδικασμένες να ζουν σε παρακμή χωρίς πραγματική δικαιοσύνη, καθώς πάντοτε θα επικρατεί το δίκαιο του ισχυρότερου. Οι σχέσεις μεταξύ των πολιτών θα είναι ανταγωνιστικές με συνέπεια τη βία, την εγκληματικότητα, τους πολέμους. Οι φιλόσοφοι λοιπόν είναι απαραίτητο να πειστούν να αναλάβουν αυτό το ρόλο και σε αντίθετη περίπτωση πρέπει να υποχρεωθούν.

Ο ίδιος ο Πλάτωνας, θέλοντας να εφαρμόσει στην πράξη αυτά που πρέσβευε, έκανε τρία ταξίδια στην Ιταλία και τη Σικελία, ύστερα από πρόσκληση του Δίωνα. Την πρώτη φορά ταξίδεψε το 398 π.Χ., για να διδάξει στο Διονύσιο τον Α' την πολιτική αρετή και σοφία. Η προσπάθεια απέτυχε. Το ίδιο επεχείρησε για δεύτερη φορά το 367 π.Χ., προσκαλούμενος, πάλι, από το Δίωνα προκειμένου να διδάξει τώρα το Διονύσιο τον Β', που ήταν ο νέος τύραννος. Ο Πλάτωνας πίστεψε ότι μπορεί να μεταμορφώσει το νέο βασιλιά σε φιλόσοφο-βασιλέα και ιδανικό κυβερνήτη. Απέτυχε όμως και αυτή η προσπάθεια.

4) Πόσο ρεαλιστική κρίνετε την άποψη του Πλάτωνα για τους φιλοσόφους-βασιλείς;

Η αντίληψη του Πλάτωνα για τους φιλοσόφους-βασιλείς έχει μεγάλη αξία για μας σήμερα, κυρίως θεωρητική και λιγότερο πρακτική. Προβάλλει με έμφαση ένα διαχρονικό αίτημα όλων των κοινωνιών, οι οποίες ζητούν από τους κυβερνήτες να διαθέτουν δύο αρετές, που ενσάρκωναν οι φιλόσοφοι-βασιλείς του Πλάτωνα: τη σοφία και το ήθος. Πρακτικά όμως η ιδέα αυτή του Πλάτωνα δεν είναι αξιοποιήσιμη, γιατί από τη μία είναι αμφίβολο το αποτέλεσμα της διακυβέρνησής τους, καθώς η εξουσία ελέγχεται από ένα σύνθετο πλέγμα διεθνών επιρροών, οικονομικών συμφερόντων και κοινωνικών δυνάμεων, που εκφράζονται πολιτικά με ιδεολογικά συγκροτημένα κόμματα. Αναπόφευκτα, στις δημοκρατικές, ανοιχτές κοινωνίες η πολιτική εξουσία είναι εκφραστής των κυρίαρχων δυνάμεων και τάσεων του κοινωνικού σώματος. Πολιτική εξουσία που εκφράζει μόνο το θεωρητικά σωστό, όπως θα ήταν αυτή των φιλοσόφων-βασιλέων, δε θα άντεχε την πίεση των κοινωνικών αντιθέσεων και θα ήταν μια εξουσία χωρίς οικονομική και κοινωνική βάση, ίσως και στήριξη.

Από την άλλη, η διαπαιδαγώγηση των φιλοσόφων-βασιλέων θα είναι, αναπόφευκτα, με συγκεκριμένο ιδεολογικό προσανατολισμό. Αυτοί που θα αναλάβουν τη διαπαιδαγώγηση των φιλοσόφων θα τους δώσουν και τις αντίστοιχες κατευθυντήριες γραμμές. Γι' αυτό είναι προτιμότερη η ηθική βούληση των πολλών, της πλειοψηφίας του λαού, που διαμορφώνεται σε ένα πολυφωνικό και ελεύθερο περιβάλλον, από αυτή των λίγων εκλεκτών.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ερώτηση 1^η:

Μετάφραση του αποσπάσματος: *Γιατί είναι πιθανότατο ότι, αν ήταν δυνατό να βρεθεί μια πολιτεία κατοικημένη από χρηστούς ανθρώπους, όλοι θα προσπαθούσαν να έμειναν έξω από την εξουσία, όπως τώρα όλοι επιζητούν να κατέχουν την εξουσία και τότε θα γινόταν ολοφάνερο ότι πραγματικά η ουσιαστική φύση του αληθινού άρχοντα είναι να αποβλέπει όχι στο δικό του συμφέρον, αλλά σ' αυτό του αρχομένου.*

Σ' αυτό το σημείο έχουμε ανατροπή της θέσης του Θρασύμαχου που υποστήριξε ότι οι άδικοι διεκδικούν πλεονεκτικότερη θέση απέναντι στους άλλους. Για το Σωκράτη η ανάληψη εξουσίας από τον αγαθό πολίτη είναι πράξη ευθύνης και προσφοράς στο κοινωνικό σύνολο κι αν όλοι οι πολίτες ήταν χρηστοί, τότε θα επιθυμούσαν να αναλάβουν αξιώματα. Τώρα όμως, επειδή ο έντιμος πολιτικός δεν διακατέχεται από την επιθυμία της εξουσίας – δε θέλει δηλαδή να ασκήσει την εξουσία όπως ο άδικος για το δικό του συμφέρον – και επειδή αναλογίζεται τις ευθύνες που πρόκειται να αναλάβει απέναντι σε ισάξιους ή και καλύτερους απ' αυτόν συμπολίτες, είναι απρόθυμος να αναλάβει ένα τέτοιο ρόλο.

Οι άδικοι επιζητούν την εξουσία προκειμένου να ικανοποιήσουν τα ατομικά τους συμφέροντα και αυτό οδηγεί στην επιδείνωση των προβλημάτων της κοινωνίας. Ο σκοπός της εξουσίας όμως θα έπρεπε να είναι η υπηρετήση του κοινωνικού συμφέροντος. Αυτό βέβαια απαιτεί θυσίες και συγκρούσεις. Γι' αυτό και ο Πλάτωνας και ο Mill υποστηρίζουν ότι ο δίκαιος, δηλαδή ο φιλόσοφος, είναι ο καταλληλότερος για μια τέτοια εξουσία, γιατί είναι πολίτης που θέλει να προσφέρει στην πατρίδα του και επιπλέον γνωρίζει την Ιδέα του Αγαθού και μόνο αυτός μπορεί να οδηγήσει την κοινωνία πλησιέστερα σ' αυτή την ιδέα. Η απροθυμία του αυτή, λοιπόν, θα πρέπει να καμφθεί και να αναγκαστεί να αναλάβει το λειτουργήμα αυτό.

Οι απόψεις του Πλάτωνα και του Mill είναι θεωρητικά σωστές, αλλά οι σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες, που η άσκηση εξουσίας δεν είναι ευθύνη ενός μόνο προσώπου αλλά περισσοτέρων, είναι πιο ρεαλιστικές. Επειδή ανεπίληπτοι πολιτικοί είναι δύσκολο να υπάρξουν, γι' αυτό έχουν αναπτυχθεί μηχανισμοί ελέγχου της δράσης των πολιτικών. Τέτοιοι μηχανισμοί είναι η διαφάνεια των θεσμών, ο Τύπος, η ελευθερία έκφρασης, η άσκηση κριτικής στους κυβερνώντες. Μ' αυτά τα μέσα και τους τρόπους προσπαθούν οι πολίτες να μειώσουν τις ηθικές παρεκτροπές των αρχόντων.

Ερώτηση 2^η:

Μετάφραση του χωρίου: Εγώ νομίζω ότι μια πολιτεία εξυπηρετεί πιο πολύ το συμφέρον των πολιτών, αν στο σύνολό της βρίσκεται σε ακμή, παρά αν ευτυχεί σ' αυτήν ο κάθε πολίτης, αλλά στο σύνολό της η ίδια δυστυχεί, γιατί όσο κι αν ευτυχεί ένας πολίτης στις ιδιωτικές του υποθέσεις, αν καταστρέφεται η πατρίδα, μαζί της ίδια χάνεται, ενώ, αν δυστυχεί σε πατρίδα που ευημερεί έχει πολλές ελπίδες να σωθεί

Μια από τις μακροβιότερες και παραστατικότερες αλληγορίες που μας κληροδότησε η ελληνική αρχαιότητα είναι η εικόνα του σκάφους της πολιτείας που ταξιδεύει στο τρικυμισμένο πέλαγος. Η τύχη του κυβερνήτη και του πληρώματος είναι κοινή: ή όλοι θα σωθούν ή όλοι θα πεθάνουν. Αυτή η αλληγορία, λοιπόν καταγράφει με ενάργεια έναν κοινό τόπο στην αρχαία ελληνική διανόηση, ότι δηλαδή το κοινωνικό συμφέρον είναι ανώτερο του ατομικού. Εκτός από τον Πλάτωνα αντίστοιχες αντιλήψεις υποστηρίζει και ο Θουκυδίδης όταν παρουσιάζει τον Περικλή να υπερασπίζεται την άποψη πως είναι προτιμότερο να ευπραγεί όλη η πόλη στο σύνολό της, γιατί έτσι μπορεί να βοηθήσει τον κάθε πολίτη στις δύσκολες στιγμές. Αν αντιθέτως οι πολίτες ευπραγούν, αλλά η πόλη καταρρεύσει, τότε και ο πολίτης συμπαρασύρεται στην απώλεια μαζί με την πόλη. Ο Αριστοτέλης, επίσης, αποδεικνύει τη θέση αυτή με επιχειρήματα λέγοντας ότι η πόλη, επειδή προηγείται οντολογικά και αξιολογικά ως όλον (ως σύνολο πολιτών) έναντι του μέρους (του κάθε πολίτη), μπορεί να φτάσει στην ευδαιμονία μέσα από την αυτάρκεια, και αυτή η ευδαιμονία τελικά περνά στους πολίτες. Αλλά και ο Σοφοκλής υποστηρίζει κάτι ανάλογο όταν λέει πως «είναι μοναδικό σωσίβιο (η πόλη) / και μόνο πάνω στην πόλη το σκαρί / ορθό σαν πλέει δημιουργούμε τις φιλίες μας». Με βάση αυτή την άποψη, το άτομο οφείλει να υπηρετεί το συλλογικό συμφέρον και, αν χρειαστεί, να θυσιάζει το ατομικό για χάρη του συλλογικού. Αυτή η ιδέα έχει οδηγήσει, κατά καιρούς, σε πολλές ηρωικές και αλτρουιστικές ενέργειες και έχει γεννήσει πνεύμα θυσίας. Αυτή η αρχή, όμως, δεν αποκλείει την επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος, όταν αυτό δεν αντιστρατεύεται το κοινωνικό. Εξάλλου, το ευτυχισμένο άτομο συντελεί και στην κοινωνική ευημερία, εφόσον δε ζει απομονωμένο. Η σχέση πολίτη – πολιτείας είναι πάντοτε αμφίδρομη και αλληλοτροφοδοτούμενη. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η θυσία του ατομικού συμφέροντος δεν μπορεί να επιβάλλεται από το νόμο, γιατί θα οδηγήσει στην υποκρισία και την αδικία. Αντίθετα, πρέπει να είναι αποτέλεσμα συνειδητής και ελεύθερης επιλογής του ατόμου. Οι μεγάλες αξίες είναι ηθική κατάκτηση του ανθρώπου και δεν επιβάλλονται νομοθετικά. Πάντως θα ήταν πολύ χρήσιμη για την εποχή μας αυτή η θυσιαστική διάθεση που εκφράζει ο Πλάτωνας, καθώς υπάρχουν ενδείξεις ότι οδηγούμαστε σε μια εντελώς ατομοκεντρική και χρησιμοθηρική κοινωνία, που τα άτομα έχουν φτάσει στο άλλο άκρο, δηλαδή να αδιαφορούν για το κοινωνικό σύνολο.

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ

- **ἔφη<φημί**: απόφαση, άφατος, διαφήμιση, διαφημιστικός, δυσφήμιση, δυσφημιστικός, έμφαση, εμφατικός, επίφαση, κατάφαση, καταφατικός, πρόσφατος, πρόφαση, προφήτης, φήμη, φημολογία.
- **άδικήσομεν<άδικῶ**: αδικαιολόγητος, αδικαίωτος, άδικημα, αδικητής, αδικία, αδικοπραγία, άδικος, άδικως, αντιδικία, αντίδικος, δικαιοσύνη, εκδικητής.
- **ποιήσομεν<ποιῶ**: ποίημα, ποίηση, ποιητής, προσποιητός.
- **έπελάθου, έπελαθόμην<έπι + λανθάνομαι**: αλάθητος, αλήθεια, άληστος, αναληθής, επιλήσμων, λάθος, λάθρα, λαθραίος, λαθρεμπόριο, λαθρεπιβάτης, λαθροκυνηγός, λήθαργος, λήθη, λησμονία, λησμοσύνη.
- **νόμφ< νέμω**: άνομος, αστυνόμος, δασονόμος, διανομή, εξοικονόμηση, ευνομία, κατανομή, νομή, νομικός, νόμιμος, νομιμότητα, νόμισμα, νομοθέτης, νομός, νόμος, νομοσχέδιο, νομοταγής, νομοτέλεια, οικονομία, παιδονόμος, παρανομία, παράνομος, στρατονόμος, ταξινόμηση, υγειονομία.
- **μέλει**: αμέλεια, αμελής, επιμελής, επιμελητήριο, μελέτη, μελέτημα, μελετηρός, μελετητής, μέλημα, μεταμέλεια.
- **μηχανάται<μηχανῶμαι**: αμήχανος, βιομηχανία, βιομηχανικός, βιομήχανος, μηχανή, μηχανήμα, μηχανικά, μηχανικός.
- **συναρμόττων<συναρμόττω< συν + άρμόττω**: αρμονία, αρμονικός, αρμός, δυσαρμονία, συναρμογή, φουσαρμόνικα.
- **πειθοῖ< πείθω**: πειθαναγκασμός, πειθαρχία, πειθήνιος, πείσμα, πεισματάρης, πειστήριο, πειστικός, πιθανός, πιθανότητα, πίστη, πιστός.
- **μεταδιδόναι<μετά + δίδωμι**: αιμοδότης, ανέκδοτος, ανένδοτος, αποδοτικός, δόση, δοσίλογος, δόσιμο, δοσολογία, δότης, δωρεά, δώρο, δωροδοκία, έκδοση, εκδότης, εκδοτικός, ενδοτικός, ηλεκτροδότηση, καταδότης, λογοδοσία, μετάδοση, μεταδοτικός, μισθοδοσία, παράδοση, παραδοτέος, πληροφοριοδότης, προδότης, σηματοδότης, φωτοδότης.
- **άφιη<άπό + ἴημι**: άνεση, άνετος, άφεση, αφετηρία, δίεση, εγκάθετος, ένεση, ενέσιμος, ενετός, έφεση, εφετείο, εφέτης, καθετήρας, κάθετος, καθέτως, σύνεση, συνετός, χειραφετημένος, χειραφέτηση.
- **βούλεται < βούλομαι**: βουλευσία, βούλητος, άβουλος, βουλή, βούληση.
- **καταχρήται<καταχρῶμαι<κατά + χρῶμαι**: άχρηστος, δύσχρηστος, εύχρηστος, καταχραστής, κατάχρηση, καταχρηστικός, χρεία, χρέος, χρήμα, χρηματιστήριο, χρήση, χρήσιμος,

χρηστικός, χρηστός, χρηστότητα.

- ο **φυλάττειν**<**φυλάττω**: αποφυλάκιση, αφύλακτος, προφυλακτήρας, προφυλακτικός, προφύλαξη, φύλαγμα, φυλαγμένος, φύλακας, φυλακή, φυλακισμένος, φυλακτό.

